

VEDECKÉ SPRÁVY

ALOIS ANDRLE

SÍDLA V ČESKOSLOVENSKU A SČÍTÁNÍ 1970

OBCE, OSADY A SÍDLA (LOKALITY)

Složitou problematikou sídelní struktury Československa se v posledních letech intenzivně zabývá teorie i praxe. V kontrastu s tím stojí skutečnost, že až dosud celostátně a jednotně nebyl pojem sídla ani uspokojivě teoreticky, ani autorizovaně (oficiálně) definován a vymezen. Nevíme tak ani, kolik vlastně sídel máme, tím méně jsou k dispozici potřebná nejzákladnější data o nich. V regionálně koncipovaných úvahách je snad možné si vypomoci z této situace individuálním konkrétním zkoumáním podrobných map, popř. prací v terénu. (I v tom případě je však značným úskalím potřebná kvantifikace za jednotlivá sídla.) U velkoprostorových studií a zejména v celostátním formátu nezbyvá teorii i praxi leč si vypomáhat tím, že se vychází z dat za obce, nebo popř. z dat za části obce (osady), za které jsou zpracovány aspoň některé údaje ze sčítání lidu, domů a bytů z r. 1961. Tím však může docházet k dosti značnému zkreslení.

Obec je základní administrativně územní jednotkou, má právní subjektivitu, své místní orgány státní moci a správy, řídí, popř. spravuje vymezené okruhy výrobní i nevýrobní sféry. Je tak jednotkou, s níž musíme počítat ve všech oblastech společenského života i společenských věd. Základní jednotkou osídlení však většinou není. Zejména u obcí nejmenších velikostních tříd (venkovských), tvořících rozhodující část celkového počtu obcí, stává se často, že obec zahrnuje kromě nezastavěného území a samoty (jež u nás s výjimkou některých oblastí představují zcela zanedbatelný podíl obyvatel i bytů) dvě či více sídel — topograficky ucelených a prostorově oddělených základních článků sídelní struktury — tj. objektivně zjistitelných kolektivit lidí, obytných budov, výrobních objektů, zařízení služeb a technické vybavenosti.

Nespolehlivost údajů za obce pro účely analýz sídelní struktury se ostatně značně zvýšila v důsledku slučování obcí. Jak známo, slučování obcí je procesem, který v posledních létech zasáhl do organizace obcí ČSSR (hlavně v ČSR) dosti podstatně. Tak při sčítání v roce 1950 bylo napočítáno v ČSSR 14 803 obcí (v ČSR 11 459, ve SSR 3344). Sčítání v roce 1961 zjistilo, že počet obcí se snížil na 11 963 (v ČSR 8726, ve SSR 3237). Znamená to úbytek 2840 obcí, tj. 19,2 % stavu roku 1950 (v ČSR úbytek 2733 obcí, tj. 23,9 %; ve SSR 107 obcí, tj. 0,3 %). Proces slučování pokračoval přitom i po roce 1961. V letech 1961—1964 ubylo tak 1251 obcí (v českých krajích 1169, ve slovenských krajích 82). V důsledku toho jsou ovšem data

o přesunech obyvatelstva mezi jednotlivými velikostními třídami obcí (prakticky jediný dostupný souhrnný ukazatel, podle něhož se činí závěry o společensky tak dalekosáhle významném procesu přestavby struktury osídlení) v podstatné míře znehodnocena. Nelze totiž z nich rozpoznat, do jaké míry jde o skutečnou koncentraci obyvatelstva, resp. nakolik se na přesunech počtů obyvatel mezi velikostními kategoriemi obcí podílí jen administrativní slučování obcí.

Ani kategorie „část obce“ (dříve „osada“) potřebám pohledů na sídelní strukturu nevyhovuje. V historickém vývoji se „části obcí“ vytvářely v různých oblastech velmi rozdílně (zejména markantní jsou rozdíly mezi ČSR a SSR); mnoho „částí obce“ má daleko k pojmu faktického sídla a ještě více je případů, kdy jednotka se znaky sídla není vůbec vedena jako „část obce“.

Teoretické diskuse o vymezení pojmu sídla by bylo možno vést ještě dlouho. Praktické řešení si však už urychlují konkrétní potřeby a skutečnosti, které nabyly na zvláštní aktuálnosti v souvislosti se sčítáním lidu, domů a bytů k 1. prosinci 1970, tzn. s určitou generální inventarizací populace a domovního i bytového fondu, s nímž budeme pak muset vystačit opět na celých dalších 10 let.

„Společenská objednávka“, vynucující studium a praktické řešení otázky sídel, má celou řadu příčin, z nichž je možné aspoň příkladmo uvést některé:

— potřeba detailního místního poznání a řešení vztahů mezi faktickým rozmístěním obyvatelstva celkem a z toho zdrojů pracovních sil, resp. pracovníků (tj. jinými slovy jejich trvalých či dočasných bydlíšť) na straně jedné a rozmístěním výrobních sil, pracovišť a pracovních příležitostí (resp. potřeby pracovních sil) na straně druhé;

— nutnost konkrétního studia a praktického řešení problematiky přestavby sídelní struktury, zejména venkovského, vysoce aktuální v podmínkách sídelního uspořádání naší země;

— naléhavé současné úkoly poznávání a praktického řešení existující masové dojížděky do zaměstnání, do škol i učebních míst, jakož i za službami pro obyvatelstvo (což samo o sobě představuje problémový komplex ohromného, stále nedoceneného dosahu pro celospolečenskou ekonomiku i životní úroveň a životní styl lidí);

— stále naléhavější potřeba exaktního rozboru rozmístění bytového fondu a jeho vybavení i rozmístění zařízení a sítí občanské a technické vybavenosti, kvantitativní i kvalitativní úrovně bydlení, sítě služeb pro obyvatele, potřeby bytů (v kvantitě, kvalitě i formách), rozmístění i detailního umístění nové bytové výstavby, jakož i výstavby občanské a technické vybavenosti;

— nutnost analýzy diferencovaného širšího bytového prostředí a životního prostředí vůbec;

— potřeby územního plánování (zejména fundovanější konstruování rajónů, mikro-rajónů a venkovských spádových obvodů).

Z praktických, zejména statistických hledisek vymezení sídel by mimoto umožňovalo např.:

— zpracovávat potřebné údaje za libovolná území (oblast, příměstskou oblast, pracovištní okrsek), neboť představují „skladební kostky“, z nichž by bylo možné sestavit jakýkoliv potřebný větší celek;

— zachování časové kontinuity a srovnatelnosti dat za každé sídlo, což v případě administrativních obcí bylo velmi obtížné a pracově náročné.

Usnesení vlády č. 157 ze dne 14. dubna 1965 o hlavních směrech sčítání lidu, domů a bytů v roce 1970 uložilo proto Státnímu statistickému úřadu (bývalé Ústřední komisi lidové kontroly a statistiky) připravit ve spolupráci s ministerstvem vnitra jako

součást příprav na příští sčítání nomenklaturu nejmenších územních a sídelních jednotek.

Provedení tohoto úkolu připravil Terplan — Státní ústav pro územní plánování v Praze, který koncem roku 1968 výsledek své práce „Výběr základních sídelních jednotek v ČSSR“ obsahující jmenovitý návrh sídel, předložil bývalému Státnímu statistickému úřadu.

Vzhledem k užití statistické terminologii používá se v tomto návrhu (a v dalším i v této stati) termín „lokalita“ namísto „sídlá“.

Z hlediska jiných než statistických úvah je přitom asi účelné věnovat nejprve pozornost metodice zmíněného výběru lokalit, vycházející z mezinárodních statistických doporučení, přihlížející k našim podmínkám a odsouhlasené s příslušnými ústředními orgány.

MEZINÁRODNÍ CENSÁLNÍ DOPORUČENÍ

Praktické dešifrování problematiky lokalit je především otázkou celostátních censů; jedině zpracování jejich výsledků může dát konkrétní odpověď, konkrétní obraz detailního teritoriálního rozdělení obyvatel, domovního a bytového fondu, struktury osídlení země a jejího vývoje, pohled na skutečně širší bytové (životní) prostředí lidí. Z toho důvodu se otázkou lokalit zabývá vedle teoretického rozpracování v rámci geografie především metodologie celostátních censů a zpracování jejich výsledků.

Statistika lokalit tak patří už dlouhou dobu k závažným problémům populačních statistik. Přitom hlavní problém spočívá ve vymezení pojmu sídliště (lokalit), v jeho aplikaci na skutečně osídlená a v použití ve statistice lokalit.

Nechtěli bychom zde líčit celou bohatou historii prací a pokusů v tomto směru. Pokládáme však za nutné zvláště se zmínit o určitém mezníku, který z nich představuje zpráva o statistice lokalit a o klasifikaci městského a venkovského obyvatelstva, kterou vypracovala mezinárodní porada odborníků v Praze v r. 1959 a jež byla schválena plenárním zasedáním Konference evropských statistiků v červnu 1959. Závěry a doporučení této porady byly více méně převzaty do diskusního doporučení čs. strany na regionálním semináři OSN k organizaci a provádění populačních censů, konaném v červenci 1965 v Ankaře a Istanbulu.

Při určení lokality je třeba vycházet z rozmístění obyvatelstva na území státu, tj. z geografické (místopisné) koncepce pojmu lokality. Způsob osídlení je přitom v podstatě dvojitý: a) v populačních shlucích (aglomeracích), b) v rozptýlených obydlích. Problém teorie lokalit tkví tedy kromě jiného v tom, jak rozlišit populační aglomerace od rozptýleného osídlení.

Zmíněná doporučení definovala populační shluk (aglomeraci) jako soubor lidí žijících v sousedících obydlích (budovách), která buď tvoří souvisle zastavěnou plochu se zřetelnou sítí ulic, vzdálenou od ostatních populačních aglomerací aspoň 200 m, nebo mají zvláštní, obvykle používané místní pojmenování, nebo tvoří skupinu, která má aspoň 10 bytů a nebo aspoň 50 obyvatel, jestliže žádná budova v této skupině není od druhé vzdálena více než 200 metrů.

Za přerušení souvislého zastavění v populačních aglomeracích se nepokládají plochy ve veřejném užívání (parky, letiště, cesty, hřbitovy, veřejné budovy, nemovitosti průmyslové a obchodní, např. továrny, skladiště, železniční zařízení) nebo přemostěné vodní toky.

K uvedeným podmínkám definice populačního shluku je třeba poznamenat, že vzdá-

lenost 200 m je uváděna pouze orientačně a nelze ji chápat jako závaznou pro všechny země. Totéž platí o uvedeném počtu obydlí, popř. počtu obyvatel. Záleží tedy na podmínkách jednotlivých zemí, aby tyto hranice přizpůsobily svým podmínkám.

Pokud podle shora uvedených podmínek přichází v úvahu jako kritérium počet obydlí nebo počet obyvatel, vzniká problém, jaký soubor obydlí nebo obyvatelů má být brán za základ, zda trvale obydlená obydlí a obyvatelstvo, či jakákoli obydlí, tj. i obydlí obývaná jen občas (sezónně) nebo i obydlí vůbec neobydlená, a pokud jde o obyvatelstvo, zda kategorie obyvatelstva bydlícího či přítomného, byť i jen dočasně přítomného.

S tím souvisí zejména otázka rekreačních lokalit, které mohou být v rozhodný den sčítání obydleny i neobydleny. I v případech, kdy by šlo o neobydlená obydlí, již sama jejich existence je určitou geografickou jednotkou a tvoří i určitou potenciální populační jednotku, pro níž nutno počítat s určitým vybavením, zabezpečením služeb apod. Jejich existence může ovlivňovat i okolní lokality a skladbu jejich obyvatelů. Bylo by účelné, aby i takové lokality byly uvažovány.

Rozptýlená sídla jsou pak jakákoliv místa a obydlí, v nichž trvale bydlí lidé, ať už jsou to např. i samoty jen s jedním obydlím nebo i více obydlími, nespádajícími již mezi populační shluky. Patří sem např. hájovny, hostince, horské hotely, mlýny ap.

Zvláštní pozornost je třeba věnovat vytváření samostatných shluků, popř. rozptýlených sídel ve městech, kde zpravidla nebude vhodné postupovat uvedeným způsobem, neboť by to mohlo mít za následek přílišné tříštění městského areálu. Na rozdíl od venkovského osídlení netvoří jednotlivé populační shluky (popř. i rozptýlená sídla) ve městech izolované jednotky, neboť jsou zpravidla navzájem spojeny hustou komunikační sítí a není tudíž věcných důvodů pro jejich vytváření, i když formálně může být i u nich splněna jedna ze shora uvedených podmínek (např. vzdálenost apod.).

Ve městech bude vhodnější členit městský areál podle urbanistických hledisek. Tato hlediska vedou k vytváření určitých urbanistických celků (obvodů, okrsků).

Potud k uvedeným doporučením.

VYMEZENÍ POJMU A KRITERIA VÝBĚRU LOKALIT V ČSSR. REALIZACE METODIKY

Při vymezení pojmu lokality pro účely zpracování celostátního censu 1970 bylo nutno respektovat některé obecné základní požadavky. Šlo především o to, aby vymezení pojmu bylo pokud možno:

- jednoznačné a přesné, s maximem použití objektivních, snadno zjištělných znaků, a s minimem možností pronikání rozdílných subjektivních názorů. (Přitom je však třeba si uvědomovat, že pojem lokality nikdy nebude možné vymezit tak, aby se snad bylo možné obejít bez vůbec jakéhokoli rozhodování na místě samém. Příliš podrobné centrální vymezení by bylo složité; mimo to nelze všechny konkrétní detaily možných případů vystihnout předem, bez znalosti místních podmínek);

- jednoduché, jasné pro aplikaci všem těm, kteří se jím budou zabývat (s přihlédnutím k průměrné úrovni schopností, znalostí a vědomostí tohoto poměrně velmi početného štábu lidí);

- co nejbližší mezinárodnímu doporučení z důvodů žádoucí maximální mezinárodní srovnatelnosti;

- v souladu s podmínkami statistické praxe, zvláště pak projektu sčítání 1970;

- zároveň však i přijatelné pro nejrůznější úseky teorie i praxe, které budou výsledků sčítání za lokality používat.

Je pochopitelné, že tato snaha o určitou univerzálnější použitelnost si v některých směrech vynutila rozumné kompromisy. Je třeba mít na zřeteli i nezbytnost přihlížet k možnostem, metodám i technikám sčítání 1970 a zpracování jeho výsledků.

Pokud jde o mezinárodní doporučení, je možno říci asi toto: V zásadě se považovalo za účelné převzít limit minimálně 10 bytů jako jeden ze základních znaků lokality.

Pro naše podmínky se přitom předpokládalo, že by nebylo správné přebírat alternativní limit minimálně 50 obyvatel. Případy, že by v méně než 10 trvale obydlených bytech bydlelo u nás 50 či více osob prakticky nepřicházejí v úvahu. V celostátním průměru připadalo v ČSSR v roce 1961 na jeden byt 3,58 osob, z toho v rodinných domech 3,58 osoba a v zemědělských usedlostech 4,14 osob.

Naproti tomu — mimo rámec mezinárodního doporučení — bylo nutné přihlížet též k objektům používaným víceméně pravidelně k pobytu lidí, i když jen přechodnému. Jde o internáty, svobodárny, ubytovny, hotely, ubytovací hostince, podnikové a odborářské zotavovny (nikoli však turistické noclehárny, soukromé rekreační chaty a trvale neobydlené, jen pro rekreaci používané „venkovské chalupy“), nemocnice, léčebny, sanatoria a lázně. Jde-li nám o to vytypovat skutečné prostorově samostatné větší celky osídlení, nemůžeme je opomíjet a omezovat se jen na trvale obydlené byty. Pokud jsou v těchto objektech trvale obývané byty, není samozřejmě potřebné je jakkoli odlišovat od bytů v jiných druhých obytných budov. Ostatní ubytovací kapacity zmíněných objektů bylo však nutné převádět na byty. K tomu byl zvolen převodový klíč: 3 lůžka = 1 trvale obydlený byt.

Tím způsobem byla zároveň řešena otázka, zda uvažovat obyvatelstvo bydlicí či přítomné.

Nad rámec mezinárodního doporučení se při výběru lokalit přihlíželo i k výrobním a jiným střediskům zaměstnanosti s určitým minimálním počtem pracovníků (zhruba od 20 pracujících), i když u nich nebylo aspoň 10 bytů nebo obdobných jednotek lidského pobytu (pily, menší výroby, zemědělské objekty, sklady apod.). Nejde sice o četné případy, přesto však — zejména v některých oblastech řídkého osídlení, např. v pohraničí — bylo by nelogické tato centra pravidelného denního pobytu lidí nepokládat za lokality.

Předpokládalo se také, že bude účelné z mezinárodního doporučení převzít limit 200 m mezi budovami (jako maximum) a mezi sídlišti (jako minimum).

Naproti tomu se však přihlíží nejen ke vzdušné vzdálenosti, ale i k přírodním či uměle vytvořeným překážkám dostupnosti (nepřemostěný vodní tok nebo vodní plocha, normálně nechůdný terénní zlom, neobytné objekty bez možnosti obecného průchodu či snadného krátkého obejití, či jiná podobná relativně neprostupná clona). Mezinárodní doporučení za přerušení souvislého zastavění nepokládá např. obecně letiště, továrny, železniční zařízení apod., přestože z hlediska průchodnosti a struktury osídlení mohou někdy znamenat podstatnější přeryv souvislého osídlení než pouhá vzdálenost 200 m.

Na rozdíl od mezinárodního doporučení se předpokládalo, že zvláštní místní pojmenování (název) nemůže být samo o sobě alternativním určujícím znakem sídliště; nanejvýše snad bude moci sloužit subsidiárně jako podpůrný znak. Rovněž tak se předpokládalo, že zřetelná síť ulic je znak, který v našich podmínkách nemusí mít pro definování lokality zásadní význam.

Místa a obydlí netvořící součást shluků či center (která byla pokládána za sídliště), byla považována za rozptýlené osídlení (rozptýlená sídla). Rozptýlené osídlení nebylo do lokalit přímo započítáváno; mělo však být určeno, ke které lokalitě spádově patří

— tzn. převážně k lokalitě, ke které v současné době nebo dříve patřila např. administrativně (číslování domů, obvody služeb atp.).

Od počátku bylo samozřejmě jasné, že v řadě případů, kde by stanovené znaky nebylo možné mechanicky aplikovat nebo pokud by z jiného důvodu vznikly pochybnosti, bude třeba individuálního posouzení. Nejúčinnější metodou při tomto individuálním posouzení je a bude přihlídnutí k podpurným znakům a skutečným funkcím lokality, místnímu názvu, obecnému povědomí individuality sídla, existenci a stupni občanského vybavení, k centralitě a spádovosti lokalit a vyjíždce do zaměstnání, k perspektivě výhledového vývoje zkoumaného shluku, a především pak konzultace s obyvateli daných končin a zejména s pracovníky národních výborů.

Zvláštní pozornost při individuálním posouzení bylo doporučeno věnovat případům, jakými jsou zejména:

— ucelené samostatné shluky, splňující jinak podmínky pro to, aby byly pokládány za lokality pokud jimi probíhají hranice obce;

— ucelené samostatné shluky, splňující rovněž tyto podmínky, pokud mají polycentrický ráz, tzn. pokud mají dvě či více výraznějších center.

Vlastní návrh výběru lokalit (na základě těchto kritérií, instrukcí, konzultací k nim a pomůcek, jež vydal Terplan), připravila urbanistická střediska při KPÚ (Stavoprojektech) ve spolupráci s národními výbory, krajskými a okresními odděleními SSÚ a s dalšími složkami a organizacemi v místě.

Hlavní poznatky z tohoto těžiště prací v terénu by bylo možné stručně shrnout asi takto:

Výchozí jednotná kritéria byla všude v podstatě respektována, takže požadavek jednoty, tj. základní princip, bez něhož by nebyla zajištěna možnost srovnatelnosti, je možné považovat za splněný. V rozporu s tímto základním požadavkem není ani skutečnost, že v detailech aplikace obecných kritérií byly při sestavování návrhu výběru lokalit citlivě respektovány specifické místní podmínky (charakter přírodních, ekonomických i sídelních podmínek, místní chápání individuality lokalit, projednání a objektivizování požadavků a potřeb místních orgánů apod.). Prostě smysl a duch jednotlivých kritérií byl zachován, avšak bez bezduché rigidnosti aplikace; možno říci, že šlo o poměrně uspokojivou organickou integraci obecného a zvláštního.

V kritériích nebylo možné dostatečně precizně a teoreticky „čistě“ dořešit problém stavebního splyvání lokalit a s tím související i otázku tzv. multikomunálních lokalit (limitofních aglomerací). V těchto případech jde ovšem spíše o výjimku, a to ještě s takovou pestrostí co do velikosti, charakteru těchto aglomerací apod., že individuální řešení tu bylo skutečně vhodnější nežli nějaké rigidní obecné pravidlo. Obvyklá polycentralita u takovýchto (zejména větších) aglomerací přitom zpravidla usnadňuje individuální řešení. Multikomunální lokality bylo ovšem nezbytné aspoň pro účely sčítání řešit konkrétně a prakticky zatím tak, že obligatorně byly respektovány hranice obcí (především z hlediska administrativně-politických potřeb, avšak i se zřetelem na statistické účely).

Pokud jde o nejčastěji se vyskytující odchylky od rámcových obecných kritérií, je namístě upozornit zejména na tyto otázky:

— kritérium minimálně 10 bytů bylo významněji nedodržováno zvláště v případech, kdy bylo důvodně možné předpokládat v nejbližších letech, především však už do data sčítání, výstavbu nových bytů nebo jejich ekvivalentů. Účelnost těchto výjimek je mimo diskusi;

— toto kritérium nebylo dodrženo též u řady cikánských osad (hlavně na středním a východním Slovensku). Snížení limitu (až na 5 bytů) bylo tu rovněž zcela namístě,

už se zřetelem na obvyklou enormní přelidněnost domů v těchto osadách. U lokalit je nutné počítat perspektivně s určitým pohybem — s přírůstkem (výstavbou vzniknou nové malé lokality „na zelené louce“ nebo se splní kritéria lokality u stávajícího shluku) — i s úbytky (úplnou likvidací v důsledku větších investičních akcí — vodních děl, letišť, dálnic apod., či vysídlením, jakož i poklesem pod limity kritérií např. v důsledku odpadu bytového fondu fyzickým zchátráním);

— zvláštní komplex otázek tvoří oblasti tzv. kopaničářského a lazového hospodářství, resp. osídlení. Řadu malých shluků domů, nesplňujících obecná kritéria, bylo tu nutné přesto vyznačit jako lokality s ohledem na jiné specifické „lokalitovorné“ faktory (zejména zvláštní místopisné označení, název, výrazné společenské povědomí a zvláštní vztahy sousedského kontaktu a soudržnosti, často i blízké či vzdálenější spříznění lidí).

VÝSLEDKY NÁVRHU VÝBĚRU LOKALIT A JEJICH MERITORNÍ VYHODNOCENÍ

Hlavním výsledkem celé práce jsou obsáhlé jmenovité seznamy navržených základních sídelních jednotek — lokalit podle stavu k půli roku 1968, předložené k dalšímu použití bývalému ministerstvu techniky a byt. Státnímu statistickému úřadu. Sumární kvantitativní hodnocení tohoto návrhu výběru může být pochopitelně jen kusé. Můžeme uvažovat jen o počtech lokalit; avšak jednotlivé lokality se mezi sebou pronikavě liší svými typy, velikostí (počtem obyvatel), funkcí v systému osídlení naší země, svou ekonomickou, sociálně-ekonomickou a populační strukturou, urbanistickými charakteristikami apod. Přesto už pouhá data o počtu a rozmístění lokalit dovolují činit již některé prvě meritorní závěry.

Základní data o počtu lokalit podle krajů v nutné vazbě na korespondující základní údaje o obcích jsou obsažena v tab. 1.

Jak je z tohoto přehledu zjevné, slučování obcí probíhalo v jednotlivých krajích značně nerovnoměrně. Podle relativního úbytku obcí v letech 1961—1968 lze nahrubo rozdělit kraje do 4 skupin: kraj Jihočeský s mimořádně vysokým úbytkem obcí; kraje Středočeský, Západočeský, Severočeský a Východočeský s vysokými úbytky; kraje Jiho-moravský a Severomoravský s nízkými úbytky; slovenské kraje s velmi nízkými úbytky. Tato diference ukazuje, jak je nespolehlivé nouzové užívání dat podle obcí při úvahách o sídelní struktuře a že nelze spoléhat ani na to, že aspoň mezikrajové proporce zůstávají konstantní.

Nerovnoměrné je i krajové zastoupení částí obcí (osad). Tak např. v roce 1965 se průměrný počet osad na jednu obec pohyboval (ponecháme-li stranou Prahu) od 1,15 do 2,27 osad na obec.

V tabulce 1 je též vyčíslen počet navržených lokalit.

V odborné teoretické i praktické literatuře byl až dosud počet lokalit odhadován velmi rozdílně — řádově v rozmezí od zhruba 20 do asi 60 tisíc. I když tu samozřejmě hrála značnou roli rozdílná pojetí pojmu lokality, výsledek výběru ukazuje, že nejrealnější byly odhady střízlivě nízké, pohybující se těsně nad dolní hranicí pásma odhadů. Je tu ovšem nutné podotknout, že u nejčastějších dosavadních odhadů, pohybujících se právě kolem 20 tisíc, šlo o to, že jednotliví autoři se opírali z důvodu nedostatku jiných serióznějších podkladů o počet částí obce (osad), vykazovaných ve statistických lexikonech obcí.

Další údaje o obcích, osadách a lokalitách obsahuje tab. 2.

Tabulka 1

Základní údaje o počtu obcí, osad a lokalit

Republika — kraj	Počet obcí			Úbytek počtu obcí v letech 1961—1968		Počet částí obcí (osad) k 1. 1. 1965	Počet lokalit v I. pololetí 1968
	k 1. 3. 1961	k 1. 1. 1965	I. pol. 1968	absolut.	v %		
ČSSR	11 940	10 712	10 617	-1 323	-11,1	19 491	22 220
ČSR	8 703	7 557	7 493	-1 210	-13,9	15 374	15 943
SSR	3 237	3 155	3 124	- 113	- 3,5	4 117	6 277
Hlav. m. Praha	1	1	1	—	—	86	23
Středočeský	1 545	1 348	1 329	- 216	-14,0	2 763	2 840
Jihočeský	1 275	918	918	- 357	-28,0	2 288	2 529
Západočeský	965	792	797	- 168	-17,4	2 109	2 042
Severočeský	803	707	703	- 100	-12,5	1 823	1 518
Východočeský	1 465	1 303	1 285	- 180	-12,3	2 742	2 687
Jihomoravský	1 692	1 593	1 577	- 115	- 6,8	2 145	2 392
Severomoravský	957	895	883	- 74	- 7,7	1 418	1 912
Západoslovenský	919	903	897	- 22	- 2,4	1 217	1 674
Středoslovenský	1 110	1 088	1 070	- 40	- 3,6	1 516	2 799
Východoslovenský	1 208	1 164	1 157	- 51	- 4,2	1 384	1 804

Tabulka 2

Další údaje o obcích, osadách a lokalitách

Republika — kraj	Rozdíl mezi počtem lokalit v r. 1968 a počtem částí obcí (osad) k 1. 1. 1965		Na 100 km ² připadá			Počet lokalit připadajících na 1 obec v I. pol. 1968	Změny počtu lokalit		Úhrn změn lokalit	
	absolutně	v %	obcí	části obcí (osad)	lokalit v I. pol. 1968		lokality, které nebyly vedeny jako osady	dosa- vadní osady, které nesplňují kritéria lokalit	absolutně	v % počtu osad k 1. 1. 1965
			k 1. 1. 1965							
ČSSR	2729	14,0	8,4	15,2	17,4	2,09	4299	1570	5869	30,1
ČSR	569	3,7	9,6	19,5	20,2	2,13	1881	1312	3193	20,8
SSR	2160	52,5	6,4	8,4	12,8	2,01	2418	258	2676	65,0
Hlavní m. Praha	- 63	-73,3	0,5	46,5	12,4	23,00	23	86	109	126,7
Středočeský	77	2,8	11,9	24,5	25,4	2,14	346	269	615	22,3
Jihočeský	241	10,5	8,1	20,2	22,3	2,75	307	66	373	16,3
Západočeský	- 67	- 3,2	7,3	19,4	18,8	2,56	14	81	95	4,5
Severočeský	-305	-16,7	9,1	23,3	19,4	2,16	73	378	451	24,7
Východočeský	- 55	- 2,0	11,6	24,3	23,9	2,09	187	242	429	15,6
Jihomoravský	247	11,5	10,6	14,3	15,9	1,52	352	105	457	21,3
Severomoravský	494	34,8	8,1	12,8	17,3	2,17	579	85	664	46,8
Západoslovenský	457	37,6	6,1	8,2	11,3	1,87	539	82	621	51,0
Středoslovenský	1283	84,6	6,1	8,4	15,6	2,62	1418	135	1553	102,4
Východoslovenský	420	30,3	7,2	8,6	11,2	1,56	461	41	502	36,3

Tabulka 3

Extrémní okresní hodnoty ukazatelů lokalit (bez okresů, tvořených městy)

Průměrný počet lokalit na na 100 km ² (stav v I. polo- letí 1968)	Průměrný počet lokalit na jednu obec (stav v I. pololetí 1968)	Relativní suma nesouladů mezi kategoriemi- „část obce — osa- da“ a „lokalita“ v % celko- vého počtu částí obcí (osad) k 1. 1. 1965
Nejvyšší hodnoty:		
Čadca 47,5	Čadca 10,78	Čadca 445,8
Jičín 34,8	Český Krumlov 4,84	Zvolen 135,2
Chrudim 32,7	Prachatice 4,29	Frýdek-Místek 112,0
Benešov 32,4	Cheb 3,77	Karviná 107,8
Strakonice 29,3	Kutná Hora 3,72	Žiar nad Hronom 97,9
Karviná 28,8	Karviná 3,57	Žilina 96,6
Kutná Hora 28,4	České Budějovice 3,49	Považská Bystrica 96,3
Semily 28,0	Písek 3,25	Lučenec 87,6
Jablonec nad Nisou 27,9	Tachov 3,18	Prievidza 81,9
Beroun 27,4	Karlovy Vary 3,10	Trenčín 76,1
Průměr za ČSR $\uparrow$ 20,2	Průměr za ČSR $\uparrow$ 2,13	Průměr za SSR $\uparrow$ 65,0
Průměr za ČSSR $\downarrow$ 17,4	Průměr za ČSSR $\downarrow$ 2,09	Průměr za ČSSR $\downarrow$ 30,1
Průměr za SSR $\downarrow$ 12,8	Průměr za SSR $\downarrow$ 2,01	Průměr za ČSR $\downarrow$ 20,8
Komárno 10,0	Přerov 1,44	Cheb 8,3
Martin 9,9	Trnava 1,43	Blansko 7,7
Levice 9,8	Znojmo 1,42	Pelhřimov 7,7
Hodonín 9,8	Michalovce 1,42	Most 6,7
Banská Bystrica 9,5	Martin 1,37	Hradec Králové 6,5
Nové Zámky 8,5	Topolčany 1,32	Karlovy Vary 2,7
Liptovský Mikuláš 8,4	Brno-venkov 1,32	Domažlice 2,1
Humenné 8,2	Hodonín 1,29	Rokycany 1,2
Poprad 7,9	Blansko 1,27	Písek 1,1
Břeclav 7,8	Humenné 1,26	Plzeň-sever 0,9
Dolný Kubín 7,6	Břeclav 1,22	Plzeň-jih 0,9
Bratislava-venkov 7,1	Bardejov 1,19	Klatovy 0,6
Nejnižší hodnoty:		

V sumě ČSR počet lokalit převyšuje počet částí obcí jen poměrně nepodstatně. více než o polovinu vyšší je však na Slovensku. Toto zjištění vcelku nepřekvapuje — je všeobecně známo, že vlivem rozdílného historického vývoje členitost osad se na Slovensku zdaleka tak nerozvinula jako v českých zemích. Zajímavější jsou však kra-
jové rozdíly uvnitř ČSR. Ponecháme-li stranou Prahu, počet lokalit se v jednotlivých českých krajích liší od počtu osad v širokém rozmezí od -16,7 % až po +34,8 %. Kra-
jové rozdíly však existují i na Slovensku (+30,3 % až +84,6 %). Tato data
jsou průkazem, jak nespolehlivé byly závěry o sídelní struktuře, pokud byly vyvozo-
vány na základě dat o osadách.

Teritoriální rozdíly v hustotě obcí a osad jsou skutečností vcelku známou; o jejich
souvislostech s fyzikálně-geografickými, dopravními a pod. faktory, zejména však s roz-
dílnostmi historického vývoje ekonomiky a osídlení je už k dispozici natolik studií,

že by nebylo namíste tyto souvislosti zde podrobněji rozvádět. Všimněme si proto spíše hustoty lokalit.

Ponecháme-li stranou hl. m. Prahu jako specifický případ, hustota lokalit je v ČSSR, v ČSR, ale zvláště na Slovensku, jakož i v krajích Jihočeském, Jihomoravském, Severomoravském, Západoslovenském, Východoslovenském a zejména Středoslovenském vyšší, v ostatních krajích naopak nižší než hustota osad. Rozpětí krajových parametrů hustoty je u osad větší než u lokalit. (Maximální hustota osad v kraji Středočeském činí asi 300 % minimální hustoty kraje Západoslovenského. Maximální hustota lokalit kraje Středočeského odpovídá jen asi 227 % minimální hustoty kraje Východoslovenského.)

Hustota lokalit je přitom v úrovni okresů diferencována podstatně pronikavěji než v průměrech krajů (tab. 3).

K doplnění připojujeme ještě četnostní tabulku okresů podle hustoty lokalit (tab. 4).

Tato data mají jistě značný význam pro posouzení struktury osídlení v jednotlivých částech Československa. Pro úplnější a spolehlivější posouzení toho, co naznačují, bude ovšem nutné ještě znát i velikost všech jednotlivých lokalit (v počtech obyvatel či v počtu bytů).

Tabulka 4

Četnosti okresů podle intervalů průměrného počtu lokalit, připadajících na 100 km²
(stav v r. 1968)

Interval průměrného počtu lokalit, připadajících na 100 km ²	Počet okresů					
	ČSSR		ČSR		SSR	
	celkem	v %	celkem	v %	celkem	v %
do 9,9	13	11,9	3	3,9	10	30,3
10,0 — 14,9	18	16,5	6	7,9	12	36,4
15,0 — 17,9	24	22,0	16	21,1	8	24,2
18,0 — 21,9	26	24,0	24	31,6	2	6,1
22,0 — 25,9	12	11,0	12	15,8	—	—
26,0 — 27,9	8	7,3	8	10,5	—	—
28,0 a více	8	7,3	7	9,2	1	3,0
Celkem	109	100,0	76	100,0	33	100,0

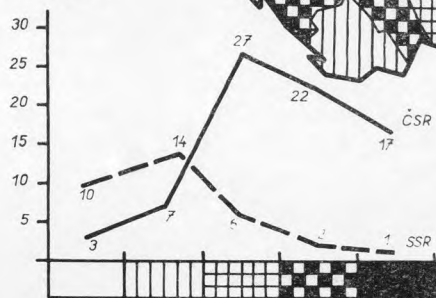
Kartografické znázornění hustoty lokalit v okresech je obsaženo v kartogramu 1. I s nutnou rezervou, zdůrazněnou v předchozím odstavci, jsou z kartogramu jasná některá nápadná souvislá seskupení okresů s obdobným charakterem osídlení — např. seskupení okresů na severním a jižním Slovensku, na jižní Moravě, ve středních a východních Čechách apod.

Dalším základním parametrem je počet lokalit, připadajících průměrně na jednu obec. Rozdíly mezi kraji (opomeneme-li opět Prahu) jsou dosti velké; velmi pronikavou diferenciaci shledáváme však v rovině okresů, což ilustruje přehled o extrémních hodnotách okresních průměrů (tab. 3).

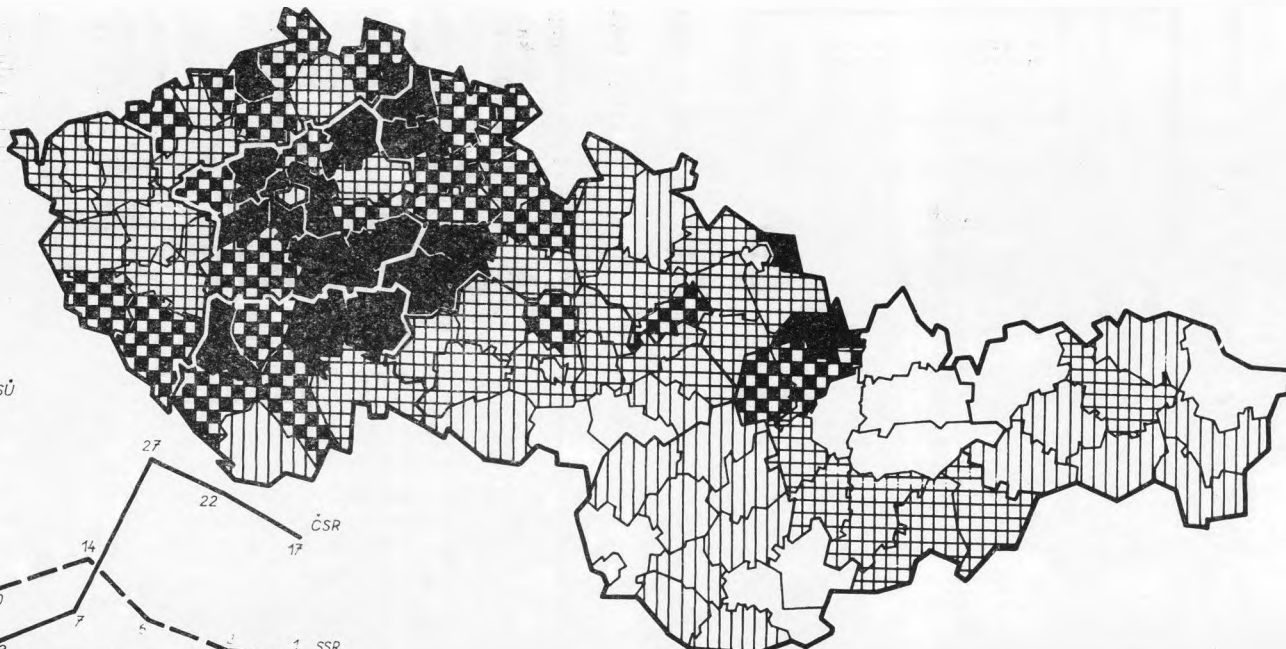
Dále si všimněme četnosti okresů podle průměrného počtu lokalit připadajících na obec (tab. 5).

Ačkoli v této frekvenční tabulce musí být pochopitelně zahrnuty i okresy specificky odlišné svými ostře extrémními vybočujícími hodnotami, u nadpoloviční většiny okresů

POČET OKRESŮ

DO	10,0-14,9	15,0-19,9	20,0-24,9	25,0 A VÍCE
9,9	14,9	19,9	24,9	A VÍCE

Kartogram 1. Počet lokalit připadajících na 100 km² (podle stavu v I. pololetí 1968).

Tabulka 5

Četnosti okresů podle intervalů průměrného počtu lokalit, připadajících na jednu administrativní obec (stav v I. pololetí 1968)

Interval průměrného počtu lokalit, připadajících na 1 obec	Počet okresů					
	ČSSR		ČSR		SSR	
	celkem	v %	celkem	v %	celkem	v %
do 1,39	8	7,3	4	5,3	4	12,0
1,40 — 1,59	17	15,7	11	14,5	6	18,2
1,60 — 1,79	10	9,2	6	7,9	4	12,0
1,80 — 1,99	14	12,8	9	11,8	5	15,2
2,00 — 2,19	13	11,9	11	14,5	2	6,1
2,20 — 2,39	8	7,3	6	7,9	2	6,1
2,40 — 2,59	10	9,2	7	9,2	3	9,1
2,60 — 2,79	8	7,3	5	6,6	3	9,1
2,80 — 3,59	11	10,1	9	11,8	2	6,1
3,60 a více	10	9,2	8	10,5	2	6,1
Celkem	109	100,0	76	100,0	33	100,0

(56,6 % českých a 57,6 % slovenských okresů) zjišťujeme rozpětí od 1,40 do 2,40 lokalit na obec.

Kartogram 2 přitom opět ukazuje, že i podle počtu lokalit na obec se rýsuje řada větších seskupení obcí do souvislejších celků.

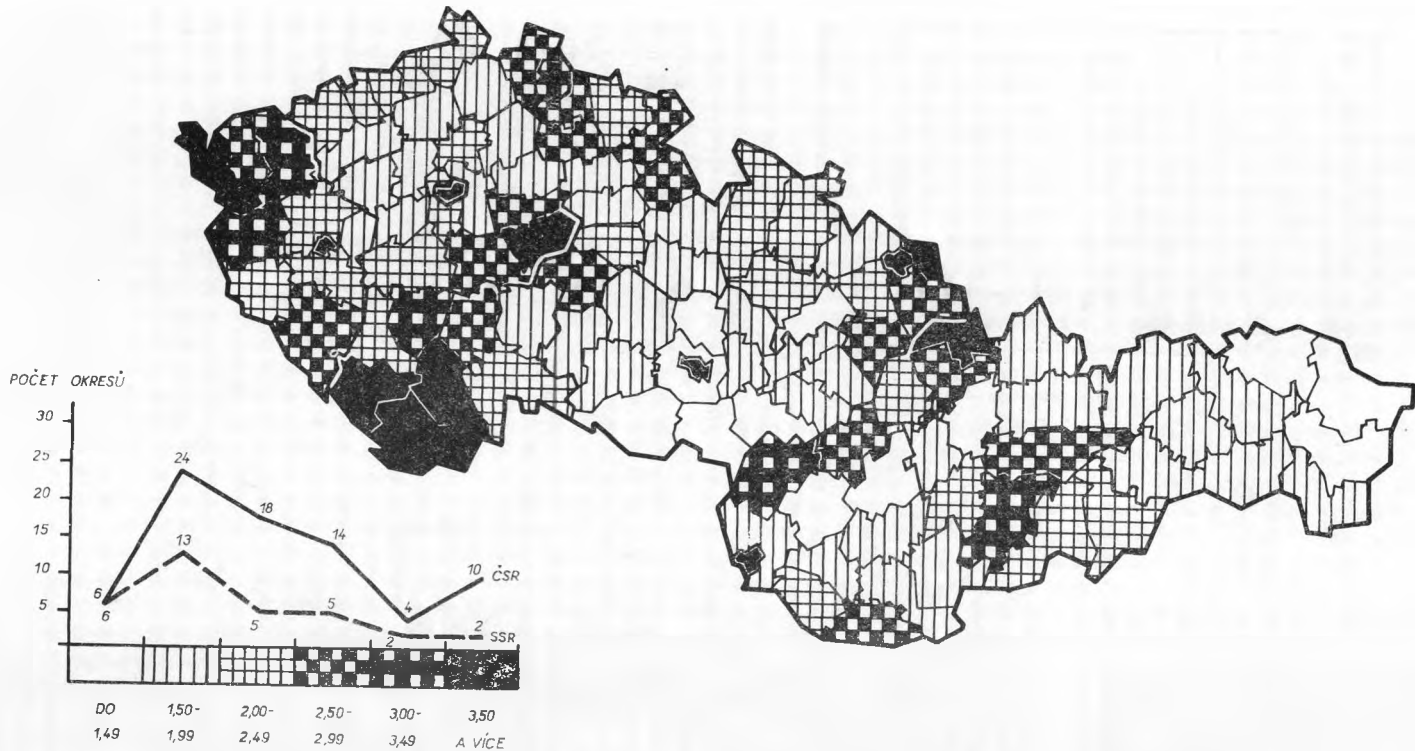
Nespolehlivost dosavadních územních úvah o struktuře osídlení, pokud se zakládaly na nespolehlivé bázi dat o osadách, prokazují údaje o počtu vybraných lokalit, které nebyly vedeny jako části obcí (osady), a naopak o počtu osad, které neodpovídají kritériím lokality, jakož i souborné sumy počtu těchto případů inkongruencí mezi pojmy osady a lokality. Celostátně je počet lokalit, nevedených dosud jako osada, téměř trojnásobný než suma osad, nesplňujících kritéria lokality. V jednotlivých krajích se však tyto relace liší: tak počet lokalit, nevedených jako osady je v kraji Východoslovenském asi 17-krát vyšší než počet osad nesplňujících kritéria lokality, v kraji Středoslovenském asi 12-krát, v Severomoravském, více než 7-krát, v Západoslovenském asi 6,6-krát, Jihočeském asi 4,7-krát a Jihomoravském asi 7,5-krát. Naproti tomu počet osad, nesplňujících kritéria lokality je kromě Prahy značně vyšší v krajích Západočeském (cca 5,8-krát), Severočeském (cca 5,2-krát) a Východočeském (cca 1,3-krát).

Výmluvný je i úhrn inkongruencí mezi pojmy lokality a osady v procentech celkového počtu osad. Zanedbatelný je tento úhrn nesouladů jen v kraji Západočeském, řádově je však významný ve všech ostatních krajích; nápadně vysoký je (opomeneme-li opět Prahu) v krajích Středoslovenském, Západoslovenském, Severomoravském a Východoslovenském.

Přitom v menších územních jednotkách vystupuje řád této inkongruence najevo ještě mnohem plastičtěji, jak to ukazuje přehled o jejich extrémních okresních hodnotách (tab. 3).

Doplňme toto zjištění četnostní tabulkou okresů podle jejich hodnot relativního počtu případů inkongruence osad a lokalit (tab. 6).

Z přehledu je opět zjevný zejména markantní rozdíl mezi českými krají a Slo-

Kartogram 2. Počet lokalit, připadajících na jednu obec (podle stavu v I. pololetí 1968).

Tabulka 6

Četnosti okresů podle intervalů hodnot relativní sumy případů nesouladu mezi kategoriemi „část obce — osada“ (k 1. 1. 1965) a „lokalita“ (v I. pololetí 1968) — v % celkového počtu „částí obcí — osad“ k 1. 1. 1965

Interval hodnot relativní sumy nesouladu v %	Počet okresů					
	ČSSR		ČSR		SSR	
	celkem	v %	celkem	v %	celkem	v %
do 9,9	15	13,8	15	19,7	—	—
10,0 — 19,9	26	23,9	24	31,6	2	6,1
20,0 — 29,9	24	22,0	18	23,7	6	18,2
30,0 — 39,9	13	11,9	7	9,2	6	18,2
40,0 — 49,9	9	8,3	4	5,3	5	15,2
50,0 — 69,9	7	6,4	3	3,9	4	12,1
70,0 — 99,9	9	8,3	1	1,3	8	24,1
100,0 a více	6	5,4	4	5,3	2	6,1
Celkem	109	100,0	76	100,0	33	100,0

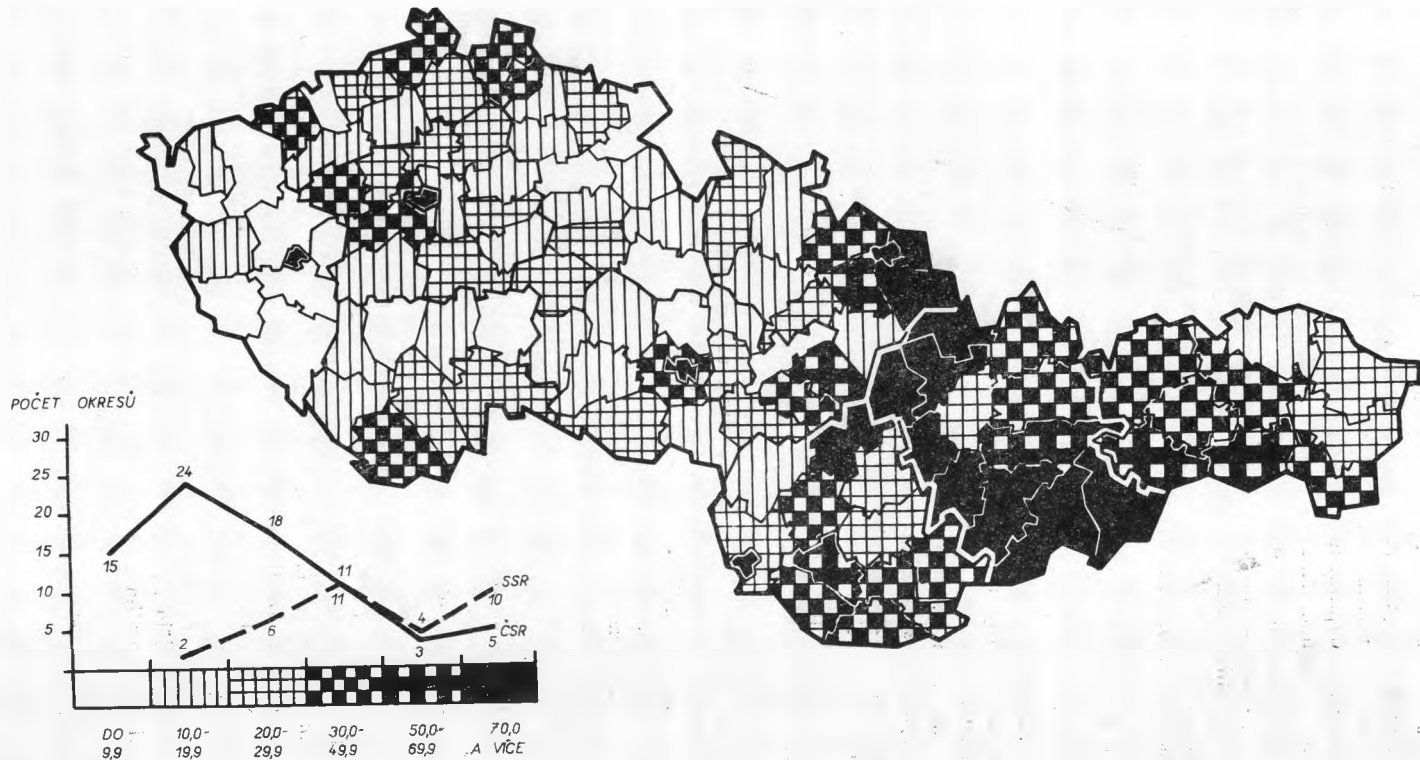
venskem; relativní suma nesouladu činí méně než 30 % u 74,0 % českých okresů a naopak více než 30 % u 75,7 % slovenských okresů.

Geografické znázornění územního rozložení diferencované relativní sumy nesouladu je obsaženo v kartogramu 3. V tomto geografickém průřezu jsou vyšší hodnoty relativního úhrnu zřejmě na první pohled především na Slovensku, zde pak zvláště ve Středoslovenském kraji. Jedná se hlavně o okresy Čadca, Zvolen, Považská Bystrica, Žiar nad Hronom, Žilina, Lučenec, Prievidza a Rimavská Sobota. V ČSR vyšší hodnoty se dosahují především v městských okresech a v okresech ostravsko-karvinské pánve. Naproti tomu nízké hodnoty tohoto relativního nesouladu jsou hlavně v Zápaadočeském kraji (7 z 10 okresů tohoto kraje je ve skupině okresů s nejnižším relativním úhrnem nesouladu), dále pak v kraji Jihočeském a Východočeském.

ORGANIZAČNÍ PŘÍPRAVA. ZPRACOVÁNÍ VÝSLEDKŮ A VÝZNAM PRO GEOGRAFII

Sestavení návrhu jmenovitého seznamu lokalit bylo nesporně zajímavou prací. Její zajímavost a novost byly dány tím, že jde o prvou práci tohoto zaměření, zahrnující celé území ČSSR, dále že při ní bylo nejen nutno řešit teoreticko-metodickou stránku vymezení pojmu lokality stanovením obecných kritérií, ale že bylo i možné aplikaci těchto kritérií vyzkoušet a ověřit v praktické realizaci. Při sumárním zpracování dat o počtu vybraných lokalit bylo možno posléze vyvodit i některé nové meritorní závěry, např. poprvé určit reálné počty faktických sídel v ČSSR, v krajích a okresech poměrně exaktní metodou individuálního přezkoumání všech jednotlivých jednotek kompaktního osídlení namísto dosavadních odhadů, popř. namísto usuzování z počtu částí obcí (osad). Konkrétně a kvantitativně se přitom potvrdila hypotéza, že použití kategorie osad je pro analýzu struktury osídlení nespolehlivé.

Konkrétní užitečnost a význam výběru lokalit je dán účelem této práce: je nutným prvním předpokladem toho, aby zpracování výsledků sčítání lidu, domů a bytů 1970 mohlo být významně obohaceno tím, že poprvé bude provedeno nejen za administra-

Kartogram 3. Úhrn případů nesouladu mezi kategoriemi „část obce — osada“ (k 1. 1. 1965) a „lokality“ (v I. pololetí 1965).*

* Relativní úhrn lokalit na základě kritérií stanovených a dosud neuvedených jako části obce — osady ve statistickém lexikonu obcí 1965 a těch částí obcí — osad, které kritéria nespĺnily.

tivně územní jednotky — obce — nýbrž i za skutečná sídla — lokality; tím by se vědeckovýzkumné základně i praxi plánování a řízení dostalo podkladu, mnohostranně postrádaného pro rozboru a exaktně podložená rozhodování.

V programu zpracování definitivních výsledků sčítání lidu, domů a bytů se předpokládá třídit většinu hlavních okresních sestav s určitou diferenciací též zvláště za jednotlivá města, především města okresní a města s 10 tisíci a více obyvateli. Podrobné zpracování výsledků sčítání za města přispěje výraznou měrou k založení systematické městské statistiky. Některé sestavy budou zpracovávány i za ostatní obce. Zpracování podrobnějších dat za jednotlivé obce umožní získat výsledné sestavy i v členění na obce městského a venkovského typu.

Vedle podrobnějšího zpracování výsledků za jednotlivé obce a města se rozšíří i územní zpracování dat uvnitř obcí a měst.

V rámci obcí jsou to lokality, které by se měly stát elementárními jednotkami stavebnicového systému vyšších územních správních jednotek i přirozených oblastí (regionů), zájmových území ap. při ekonomickém plánování.

Data zpracovaná za lokality usnadní též přepočty statistických dat při správních změnách obcí a okresů.

Dále se v programu zpracování výsledků sčítání 1970 počítá se zpracováním některých základních výsledků sčítání ve velkých městech za tzv. urbanistické obvody, tj. homogenní celky uvnitř města dané způsobem výstavby a zástavby, vybavením a stářím domovního a bytového fondu a rozdílným rozložením obyvatelstva.

K realizaci těchto záměrů programu zpracování výsledků sčítání 1970 bylo nutné provést některé dosti složité přípravné a organizační operace.

V jejich rámci byla zejména provedena revize navržených základních sídelních jednotek (lokalit), aktualizace mapových podkladů, vymezení základních sídelních jednotek na aktualizovaných mapách, vymezení hranic tzv. stálých statistických obvodů v mapách evidence nemovitostí a identifikace základních sídelních jednotek a stálých statistických obvodů na základě souřadnicové sítě.

Pokud jde o revizi lokalit, lze konstatovat, že šlo o zpřesnění, jehož výsledkem nejsou oproti původnímu návrhu výběru lokalit žádné řádové změny. Tak např. v ČSR se revizí počet původně navržených lokalit snížil pouze o 1 %, a to hlavně o města, ve kterých jsou vytýčeny urbanistické obvody.

Při nich bylo dohodnuto, že navržené lokality ve venkovském osídlení převezme Federální statistický úřad po provedení revize podle současného stavu a po vymezení lokalit v mapovém podkladu jako vykazující jednotky pro sčítání i další návazná šetření.

Městské osídlení bude totiž zpracováno odlišně formou urbanistických obvodů. Definice lokalit vedla totiž při výběru lokalit k tomu, že vedle velkého množství vcelku souměřitelných lokalit venkovského typu byla jako lokality určena i nesouměřitelně velká města. Uvnitř vybraných měst, kde se určovaly urbanistické obvody, se už lokality nevydělují, i když by definici lokalit odpovídaly. (Vesmůž totiž jde o malé, poměrně nevýznamné jednotky v obvodu vybraných měst, které i když prostorově oddělené, dopravně i spádově integrují s vlastním městem). Tím se čísla o počtu lokalit, jak byla výše uváděna, poněkud zredukují (i když řádově jen nepodstatně).

Při revizi lokalit se provádělo zároveň s vymezením obvodu lokality a s mapovým vyznačením přičlenění rozptýleného osídlení (extravilánu) k jaderným lokalitám (intra-vilánům).

Výsledky sčítání 1970 budou za lokality zpracovávány v poměrně bohaté nomenklatuře.

Zpracovány budou zejména tyto znaky a třídění:

- bydlící a přítomné obyvatelstvo v bytech a ústavech podle důvodů dočasné přítomnosti a nepřítomnosti a podle pohlaví;
- domy (obydlenost, výška), byty (obydlenost, velikost, kategorie příslušenství), obytné místnosti, obytná a celková plocha, obytná plocha na byt, místnost a osobu — vesměs v členění podle druhu budov;
- trvale obydlené byty podle druhu a stáří budovy a převládajícího materiálu zdí;
- trvale obydlené byty, cenové domácnosti a bydlící obyvatelé podle zavedených instalací;
- trvale obydlené byty podle počtu obytných místností a počtu osob v bytě.

V průběhu zpracování bude nutno hledat možnosti dodatečného zpracování údajů o lokalitách ještě zejména v těchto znacích a třídění:

- cenové domácnosti podle druhů budovy a soužití;
- trvale obydlené byty, cenové domácnosti a obyvatelé podle druhu budovy a podle počtu osob na obytnou místnost.

Zpracování definitivních výsledků sčítání 1970 za vybraná města a lokality bude průběžné. Zpracování za poslední kraje bude k dispozici asi v roce 1972—1973.

Lze pokládat za nesporné, že se tím otevřou nové možnosti i pro sídelní geografii. Zpracování výsledků sčítání za vybraná města a lokality vytvoří poprvé v historii širokou základnu informací v bohaté nomenklatuře znaků a třídění za sídla na celém státním území. Kromě jiného budou tím dány možnosti přejít od monografické tematiky k souborným vědeckým analýzám sídelní struktury apod. Aby tyto možnosti byly využity a aby včasným zpracováním byla umožněna využitelnost studií v praxi bylo by výhodné už nyní vytvářet potřebné metodické i organizační předpoklady.

LITERATÚRA

1. *Organization and Conduct of Population Censuses*. Report of the UN Regional Seminar Turkey. OSN, 1965. — 2. *Výběr základních sídelních jednotek v ČSSR*. Terplan, Praha 1968. — 3. Andrlé A., Pojer M., Martínek J., *Výběr základních sídelních jednotek (lokalit)*. Federální statistický úřad, Praha, Demografie 11, 1969, 2, 106—117. — 4. Andrlé A., Ullmann O., *K otázkám lokalit (sídlíšť)*. Státní statistický úřad, Praha, Statistika 7, 1967, 265—272. — 5. Jureček Zd., *Význam lokalit pro studium sídelní struktury*. Federální statistický úřad, Praha, Demografie 11, 1968, 2, 97—105.

Do redakce došlo 29. 6. 1970

Alois Andrlé

SETTLEMENTS IN CZECHOSLOVAKIA AND CENSUS 1970

In Czechoslovakia, equally as in several other European countries, a rearrangement of the settlement structure, above all in the countryside, is being seriously considered. So far, however, the term „settlement“ has not been unequivocally agreed upon, the community being the smallest territorial unit in the system of statistical information, for which data are available. By the way, the community is an administrative territorial unit, frequently involving several settlements in geographic sense. Recently, an intensive merger of communities has taken place in Czechoslovakia. For this reason, the data on the communities are of little avail from the point of view of study on settlement structure.

Hence, in connection with the preparations for a census of population, houses and dwellings, which shall take place in Czechoslovakia as of December 1, 1970 and in agreement with the recommendations of UN regional seminary of 1965, the localities (elementary residential units) had been delimited. These localities, which in fact are nothing else but settlements, shall be surveyed in the 1970 census, which is expected to supply an adequate array of symbols (by individual localities, their summarization at a district level and nation-wide level) with respect to the settlements. By the way, international recommendations are being complied with in this survey, with certain modifications, of course, which are taking account of the settlement situation in Czechoslovakia. One of the most important peculiarities consists in the fact, that it is not necessary to use the population number criterion in addition to the dwelling units criterion; besides permanently occupied dwelling units account had been taken also of certain types of dwelling units only temporarily occupied as well as of occupancy in accommodation establishments. The criterion concerning spatial segregation of localities takes into account not only the aerial distance, but also the practically impenetrable barriers (both natural as well as artificial).

In this way over 22 thousand localities had been delimited in Czechoslovakia. The average ratio is 2,09 localities per one community, 20,3 localities in the Czech lands and only 12,8 in Slovakia per 100 sqkm area. The data for the districts reveal a large differentiation in the settlement structure. According to these data the average number of localities per 1 community ranges between 1,19 and 10,78; the average number of localities per 100 sqkm ranges between 7,1 and 47,5. Cartogram 1 shows the district values of the number of localities per 100 sqkm, cartogram 2 the values of the number of localities per 1 community.

Territorial districts (involving dispersed settlement, gravitating towards individual localities) had been delimited with respect to individual localities entered in the maps and census districts for the 1970 census had been laid down. Hence, on the basis of the census the localities shall turn into elementary units of a panel system of superior territorial administrative units and natural regions. This makes possible prompt conversion of data obtained from the census whenever the communities merge or divide, whenever the district boundaries change, etc. as well as a relatively easy data survey regardless of the territory. The census data concerning localities shall provide us for the first time with a extensive system of information on settlements over the whole state territory, thus making possible comprehensive scientific analyses of the settlement structure.

Cartogram 1: Number of localities per 100 sqkm (according to 1968 mid-year figures).

Cartogram 2: Number of localities per one community (according to 1968 mid-year figures).

Cartogram 3: Total discrepancies between categories: „part of community-village“ (as of Jan 1, 1965) and „locality“ (during the first six months of 1965). Relative total including localities in terms of criteria laid down and not registered so far as parts of a community-village in the 1965 statistical lexicon of communities, as well as the parts of communities-villages, failing to meet the criteria.

From the Czech translated by A. Jindra